

TÓTH LÁSZLÓ

Az eltüntetett vers(szerűség) és a „nyakoncsípett idő”

Futamok Vida Gergely verseihez

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Dunaszerdahely

Vida Gergely első verseskönyve huszonhat éves korában, 1999-ben jelent meg. Magányos kezdés az övé, indulását nem segítette társak alkotta boly, addig szinte nem is publikált sehol. S azóta is mintha kicsit kívül esne nemzedékén, magányosan járja útját, ami költői törekvéseiről is elmondható; versei is külön-helyüket keresik a kortárs magyar líra megnyilvánulási/megjelenési formái között. Líráját nevezték már posztmodern költészetnek, de azt is leírták verseiről (Gaborják Ádám), hogy azok egyfajta átmenetet képeznek az 1990-es évek posztmodern szövegirodalma és a napjaink fiatal költészetére jellemző „új érzékenység” között. L. Varga Péter pontosan fogalmazott vele kapcsolatban, amikor Vida költészetének lényegét „a »hétköznapiságban« és a pátoszménetségben”, a „hagyomány és szöveg találkozásánál” megszólaló, megtestesülő, létrejövő nyelvben jelölte ki.

De tekintsük át, honnan s milyen állomásokon keresztül vezetett útja az elmúlt másfél évtizedben, indulásától az ötödik verseskönyvéig.

Vida Gergely első kötete, a *Tinta-palinta* (1999) szertelen játék, lázas próbája a szavak teherbíró képességének, áthévílt kutatása a vers lehetőségeinek, ideges nekifeszülések az én határainak; egy csomó félresiklott kép, elnéző türelemmel szemlélhető játékos ötlet, villódzó rögtönzés; érezni belőlük a belső feszültséget, mely opusait világra kényszeríti, csak az irányt, a célt nem látni még, amely felé tartanak, tarthatnak – érteni vélem, miért nyilatkozott róla többször is a költő elégedetlenül. De számomra azt is jelzi ez a kötet, hogy hova vezetheti a tehetséget a kezdettől való megfelelő szerkesztői – külső – kontroll s az ellenőrző figyelmet is jelentő (nemzedék)társak hiánya.

Ezzel szemben az öt esztendővel későbbi, Vida harmincéves kora tájt megjelent második kötete, a *Sülttel hátrafelé* (2004) már jóval higgadtabb, nyugodtabb, letisztultabb, s mondjam így: célratartóbbak, iránykövetőbbek a versei. Az impresszionisztikus vibrálás helyett itt már részben a formaalakítás (kezdődő) tudatossága jellemzi őket egyfelől, másfelől viszont az epika nyugalma, az elbeszélés tudatossága, a narrátori attitűd – s a hétköznapiság regiszterei – kezdik szervezni szövegeit. Kitágul versei ideje is, tere is, mindennapi történeteink nyerne bennük mítoszi távlatokat, ugyanakkor nyelvezetük is rétegzettebbé válik – több nyelvi szintet és réteget hoznak egyszerre, egyidejűleg, egymással párhuzamosan helyzetbe, miközben világunk groteszk ellentéletezettsége, a „madárban a kalitka” fájdalmas, néha már, mondhatni, *elégikus* iróniája hatja át őket – különböző műfajokat is egymásba csúsztatva – minduntalan (s szinte mindennek összegezése a kötetzáró *Vámbéry tér, Dunaszerdahely* többelemű versfűzére).

Azt gondolom, ha a *Sülttel hátrafelé* a *Tinta-palintával* szemben az *éles* váltás könyve, akkor a *Rokokó karaoke* (2006) a *Sülttel hátrafelé*-hez képest az építkező folytatásé. A nyomvonal ugyanaz, az eszközök ugyanazok, a világlátásban nincs lényegesebb módosulás (talán csak a hang kesernyesebb kicsit az előzőnél), ám a meder szélesebb, a hagyományépítés tudatosabb, de mondhatnám így is: kimódoltabb, a(z) irodalmi, kulturális, tapasztalati) hagyomány itt nyilvánvaló kibicshelyzetbe, kibicszerepbe kerül, s minduntalan beleszól játékunkba: világértelmezésünkbe, és megpróbálja vezetni – olykor félre is – a költőt. A költőt, ki egyszerre szent és profán, s ki mint a bohócruhát: a centót, illesztgeti magához az antikot, a keletit, az európaiat, a rokokót (vajon ki ismeri rajta kívül, mondjuk, Jean-Honoré Fragonard-t, s ha mégis, ki tudna róla oly érzékletesen, mégis széles időperspektívában írni, mint költőnk, a rokokó festő üres színpadát oly nagy nyelvi-képi erudícióval, effektekkal játszva be), a magyart, modernet, s még tovább: a késő modernet, a posztmodernet, azaz az utómodernet (mert már ez is a hagyomány szférájába csúszott át): s mit ilyképpen összevarrt, néha szemünknek túl tarka tán, de tagadhatatlan testhez szabott, azaz jól áll rajta, annyi szent. Példás is, s talán – körülnézve magunk körül közelebb s messzibb tájakokon – példátlan is, mennyi réteget mozgat, mennyi(féle) hagyományt mozgósít és kezel, s abszorbeál láthatatlanul, de érzékelhetően magába kötete mindössze hetven verses oldalán. Nem tud az ún. hagyomány nélkül

létezni, de vele se, minduntalan átírja azt, s mihelyt átírta, már javítja is tovább, kinyitja, belenyúl, kijön belőle, de hogy benne volt, már nyomot hagyott rajta. Vida Gergely itt már teljesen megszünteti az időt, pontosabban annak vertikálisát, azaz, úgymond, jelenidejűsíti azt, minden a szemünk látára történik, a múlt is az általunk megélt pillanatba helyeződik, illetve aszerint értelmeződik át, mondhatni, új jelentést kap, korunk mezét öltve magára a szemünk előtt.

S innen Vida következő lépése a *Horror klasszikusok* (2010) című kötet, mely – akár a címmel is ellentétben – minden eddiginél tudatosabban a privát szféra díszletei közt épül, és minden eddigi szövegénél nyíltabban veszi elemeit, tapasztalatait, meríti élményvilágát a magánélet intimitásokkal tele világából. De milyen világ ez, s micsoda intimitások ezek! Hideg minden, a ráció ellenőríz, átszűr mindent, mintha egy sajtószerű falanszterjelenet íródna itt, természetesen az alsósztrigovai kastély ama madáchi tornyába 21. századunkat s annak kiábrándult tapasztalati és *metafizikus* valóságát engedve bezúdulni mindenestül. Mintha életünk filmjének remake változatát néznénk itt, melyben értelmezők és értelmezettek is mi vagyunk, csak hogy *értelmezettünként*, lehet, már egészen mások vagyunk, mint akivel a *történetünk* megesett. És itt van a kutya – vagy, stílszerűen mondván, a zombi – elásva: ezek a lírai (?) darabok kevés kivétellel egy-egy ismert (vagy kevésbé ismert) horrorfilmhez kötődnek. (Ebben az olvasatban talán életünk is egy kész horror? Háztartási horror? – hogy *A zsánerköltészet megújítása* egyik pontosításával is kérdezzem.) S ez különleges feszültséget teremt a vershez: a cím által hordozott kulturális tartalom és a költő valóságemlékei, valóság-történetei és -töredékei között, mely feszültség éppenséggel a vers maga.

S ha az előző három kötetet váltásnak neveztem az elsőhöz képest, akkor ez a mostani, a *Demóverzió* (impresszuma szerint 2014, bár ténylegesen 2015), szerintem ha nem is váltás, új fejezet az imént említettekkel összevetve. Legalábbis abban az értelemben, hogy ha az iménti kötetekben költőnk szinte tobzódott az eszközökben, itt teljesen felhagyott velük, szövegei dísztelenek, eszköztelenek, s épp ez az eszköztelenségük nagyít fel bennük – a költő számára – a világból olyan dolgokat, melyek korábban talán eszközei áldozatául estek. A módszer itt végtelenül egyszerű (és ősi): Vida Gergely költői *camera obscurája* (lyukkamerája) a legtisztábban – eredendően – látványként képzi meg számunkra a világot, s az így keletkezett képből ha kimaradnánk is, az minden elemében rólunk szólna, rólunk beszélne. Amit a valóságként látunk, annak nem minden részletét ismerjük. Vida Gergely ezeket nagyítja fel: a részleteket. Mint mikor a számítógépen nézünk egy fotót, és sorozatosan rákattintunk az Eszköztár aprócska nagyítójára, és a kép csak nő, csak nő, a felismerhetlenségig, végül már csak fura négyzeteket látunk, melyekből az összeáll, de Vida kínosan ügyel rá, hogy időben abba hagyja a nagyítást, s beéri a részletek kiemelésével, megfigyelésével, anélkül, hogy magán a képen (a valóságon) szemernyit is torzítson. (A filmről persze itt sem mond le, említsem csak az *Egy Odüsszeusz flashforward-nak A jövő emlékei* című 2009-es amerikai sci-fi sorozatra való utalását, s persze felbukkan benne Armand Assante is, az 1997-es amerikai *Odüsszeia* Odüsszeusza is, de ide kerül Pasolini is, egész pontosan Franco Citti mélyen emlékezetünkbe vésődött Oidipusz királya, és megidéződnék a snuff filmek valódi borzalmai is.) Mindeközben *nyomozati anyagok*at kapunk, pontos, körülményeskedő – körülményeskedő? – megfigyeléseket, mert a minél pontosabb tényállás megállapítása mindennél fontosabb számára; tulajdonképpen egész életünkben nyomozati anyagokkal bíbelődünk – bevalljuk, nem valljuk be. Apa, anya, gyermek, gyermekkor, gyerekszoba, gyerekkori táj, játék, hurkatöltés, ilyenek. Különösen az apa alakjával küzd sokat. Az apa itt döntő tényező, minden hozzá, vele s ellenében mérődik, ellenőrző pont, nem lehet kikerülni, nem lehet megúszni. Az idő megszüntetése helyett itt a „nyakoncsípett idő” írja a szüzsét, a *Demóverzió* az elszelelt pillanat helyreállításának terepe (afféle újmódi prousti kísérlet, megint csak 21. századi lencsén át [s a nyelv napjainkbeli regiszterei segítségével]). És ami a legfőbb, ahogy ő mondja: „saját fordításban”. S ha előbb korábbi kötetei kapcsán ironikusra fogott elégyikuságot említettem is, itt finomodik (halkul) az irónia, s valamiféle benső szomorúság erősödik fel. De e darabjai legtöbbszörében is mindvégig érzékelhető az a fanyar, a bölcselet távlatait felvillantó tárgyilagos személyesség, amely például a cseh költészet 1960-as évekbeli nagy korszakát, az ún. hét-köznapok költészetének eklatáns példáit, Miroslav Holubék verselését jellemezte.

A *Demóverzió* szövegei, más vetületben, teljes egészében elütnek hagyományos, de még a nem hagyományos versfelfogástól is. S itt most nem arra gondolok, hogy ezen opusai konvencionális értelemben egyáltalán nem versszerűek, s minden tekintetben híján vannak a versszerűség kritériumainak, illetve mindazon eszközöknek, melyek egy adott szöveget verssé tesznek (tehetnek), ha-

nem egyértelműen megmaradnak a köznapi beszéd szintjén, és (szinte) semmi sem választja el azokat a prózától, a prózai közléstől. Mégis, legtöbbjük kihegyezetttsége, *végre*-hangoltsága egyenesen mesteri – hátborzongató? – zárlatokat, szövegvégeket eredményez, amelyek aztán egyetlen mozdulattal megemelik a narrációt, s az addigi folyóbeszédet egy csapásra mégis versbe fordítják át (lásd például a *Bura*, a *Tekerő*, a *Vért eszünk* vagy akár a *D. V. végét* is). De nemcsak Vida e kötetbeli szövegei, hanem már könyvének maga a címe is problematizálja a verset mint olyat. *Demóverzió* – ez áll a könyv címlapján. Vagyis változat ez a könyv valamire, változatok a benne levő szövegek a versre, a lehetségesre? Nincs is végleges megoldás, forma, állapot, csak változatok vannak? Minden csak változat, mindent átszó – befed? meghatároz? – valami végletes/végzetes ideiglenesség, a befejezetlenség tudata, a befejezhetetlenség átka? Ráadásul rá is dupláz erre a bizonytalanságra a költő: hiszen a demó – zenei szakkifejezéseként, a zeneiparban – magában is mutatványt, előzetes mutatványpéldányt jelent, nem a kész művet, hanem annak mintegy csak előzetes próbaváltozatát, „skiccét”. Mintha azt sugallná ezzel a címevel Vida, hogy a vers – a véglegesség – ma már annyira lehetetlen, hogy már változatnak is csak *változat* lehet? „Az emlékezés piacot kerekít portékáiból, / de pontosan az nincs, amit keresek” – írja Vida a *Hogyan kell lerajzolni egy fát?* című telitalálatos opusában. S ezzel kap bölcséleti távlatot egész költészete. A lényeg ugyanis a *keresésben* van. Hiszen ha megtalálnánk, amit keresünk, el is veszne végérvényesen az. A verset is csak a hozzá vezető út teszi. S az utak száma pedig végtelen.

Annak idején L. Varga Péter már a *Rokokó karaoké*ban a „kortárs magyar líra kiemelkedő teljesítményét” látta, mely méltán odahelyezhető Kovács András Ferenc kötetei mellé. Azt gondolom, a *Demóverzió*ról, mely úgy újítja meg versbeszédét, hogy közben eltörli (megszünteti) a verset, s azok csak változataikban hord(hat)ják érvényességüket, még inkább elmondható ugyanez. Különösen érvényes ez a kötet olyan kiemelkedő darabjaira, mint például a *Születésnapomra: ez a minimum*, a *Barnamackó*, *A szem útja*, a *Húsbavágó*, a *Fogyókúra*, a *Hártya*, a *Köztulajdon* és végül a *Rutin*, melyet – példaként Vida mintaszerű versszervezésére, mondatalkítására (dísztelen versmondataira) – teljes egészében idéznünk kell itt: „A szörnyek is változnak. Ha majd végleg felnősz, / nem ugyanezeketől fogsz félni. Ne csüggessen el soha // egyetlen jövőbe vetett óvatlan pillantás se. Arcátlanul / hagyják magukat felismerni, bár soha nem lehet megnevezni // őket. Igaz, a szavak úgysem számítanak, de ott lesznek / a nyelved hegyén. A túl korán megütött nyelv átka // hogy egy idő után alig lesz valamit mondani – visszajára / fordul, a javadra válik. Időközönként begyűjtöd a gyanús // idegenség elhagyott részleteit. Illetve kellékeit: mert így / látod majd, ha kisujjadbán lesz a depresszív rutin. Egy-egy // elsovadt ízeltláb, sűrűbb szövésű pókháló alig látható / porcsmókkal.” S bár papíron mondatai szorosan egymás mellett *láthatók*, a *valóságban* azonban nagy távolságok *feszülnek* közöttük. Vidának ez a verse (szövege) (is), mely egyszerre küzdelem a dolgok (a világ) pontos megnevezésére képtelen nyelvvel s a pontos megnevezésre alkalmatlan világgal, egyúttal mélybe hatoló létszemléletének kohéziós erejét is mutatja, amely a vigasztalanul széthullott egészet még szorosan összetart(hat)ja.

Félő azonban, hogy amilyen észrevétel volt – talán okkal – másfél évtizede Vida Gergely első verseskötete, kortársi líránk egyre jelentősebb oeuvre-jévé érő költészete is, noha abban központi hely illet(het)né meg, méltányos észrevételezése híján – még ha egy szűk körön belül számon tartják is – megmarad(hat) annak perifériáján...

(2016)

